

Zmajsko seme: topografija slovenskega izročila o Kresniku

Zmago Šmitek

The article explores the ways in which the memory of Kresnik, a Slovenian mythic hero who defeated the dragon, has been embedded in the countryside around the Vurberk castle in the area of Lower Styria, and the extent of the folk tradition connected with it. An analysis of related toponyms was an important criterion of this research. Ascertaining that the subject in question reflects in the periphery, where the author also discovered certain parallels, all of which opens up new possibilities for further research of the myth about Kresnik.

Vsak kraj in vsaka pokrajina imata svojo enkratno osebnost ali svojo simbolično vsebino, zato krajev in pokrajin ni mogoče preprosto menjati ali zamenjevati med sabo. Vrednote pokrajine se ujemajo z mitološkimi vsebinami v tem, da obsegajo pojme kot so npr. svetlo/temno, visoko/ nizko, nadrejeno/podrejeno, skrito/vidno, sveto/posvetno, minljivo/večno, naravno/kulturno. V tem smislu lahko govorimo tudi o posvečeni ali "sveti" pokrajini, kar je že uveljavljen mednarodni pojem (angl. *Sacred Landscape*)¹. Simboličnih razsežnosti pa ni (bilo) mogoče le umeščati v konkretno naravno okolje, pač pa jih tudi ustrezno poimenovati. Zato je pokrajina s pripadajočimi toponimi pomemben vir za raziskovanje starih mitičnih predstav svojih prebivalcev. Kot primer takšnega pristopa smo si izbrali območje Dravskega polja in njegovega zaledja med Ptujem, Ptujsko goro, Slovensko Bistrico, Mariborom in Hrastovcem, s središčem na gradu Vurberku.

Marljivi in zaslužni župnik Matej Slekovec je v svoji domoznanski razpravi o preteklosti štajerskega gradu Vurberk zapisal, da je *zgodovina starega Vurberka /... /, kakor sploh zgodovina srednjeveških gradov naše domovine, temna in polna pravljic*². Te "pravljice" bi danes imenovali razlagalne pripovedi, mitološke zgodbe in legende. Vse to ljudsko, delno pa najbrž tudi plemiško izročilo, je Vurberk z okolico podomačilo in osmislilo, zbuvalo pa je tudi domišljijo in radovednost, občudovanje in strah.

Ljudsko izročilo postavlja nastanek gradu v mitično preteklost, v leto 111 pred Kristusovim rojstvom. V njem naj bi dve noči spal celo "kralj" Atila³. A tudi po zgodovinskih virih velja Vurberk za enega najstarejših gradov na slovenskem ozemlju. Izvira vsaj iz 12. stoletja, prvič pa je bil v dokumentih omenjen leta 1238 kot *Wrmburch*, last salzburških nadškofov in njihovih tedanjih upraviteljev, koroških plemičev Hollenburgov, ki so v svojem grbu imeli zmaja. Ime gradu in bližnjega naselja Vumpah (v urbarju vurberške graščine iz leta 1496 *Wumbach*) tako izhaja bodisi iz plemiškega grba s podobo zmaja (*Wurm*), ali pa iz starejšega lokalnega izročila, ki je vplivalo na tedanja heraldično prakso, ali pa se

¹ Glej npr. *Sacred Sites, Sacred Places*, David L. Carmichael etc. (Eds.), London 1997.

² Matej Slekovec, *Vurberg. Krajepisno-zgodovinska črtica*, V Mariboru 1895, str. 11.

³ F.Č., *Pravljica o Vurbergu in tamošnjem Krsniku*, *Popotnik* 5 (1884), str. 11–12.

je z njo prekrivalo. V germanskem delu Evrope poznamo nekaj sorodnih krajevnih imen: Worms, Wurmlingen, Wormingsford ipd.

O pomembnosti ljudskih pripovedi o vurberškem zmaju nekaj pove tudi dejstvo, da je upodobitev kačjega zmaja ali junaka, ki se z njim spopade, vztrajala v grbih različnih plemiških rodbin, ki so prebivale v njem (Ptujski, Siegersdorfi). Za vurberške gospode je že od leta 1204 izpričan grb z likom zmaja. *Avstrijska rimana kronika* z začetka 14. stoletja ga prikazuje še bolj nazorno kot črnega kačjega zmaja na rumenem polju. Na nagrobniku Friderika V. Ptujskega iz leta 1438 vidimo tega zmaja z odprtim žrelom, iz katerega bruha ogenj, telo pa ima trikrat zavito. Grb rodbine Siegersdorfov, ki je kasneje prevzela vurberški grad, vsebuje podobo heroja z lesenim kijem na rami, ki je premagal zmaja (glej nagrobnik Hansa Avguština Siegersdorfa iz leta 1589)⁴. Lik mladeniča s kijem nastopa v grbu te rodbine še stoletje kasneje, v levem zgornjem in desnem spodnjem polju. O novo-veškem tolmačenju imena pa priča grb grofov Stubenbergov v Spodnji Voličini pri Hraštovcu. Ta grb, v prezbitariji cerkve svetega Ruperta, nosi znak sidra in črva (*Wurm*)⁵.

Grad Vurberk stoji na strmem pobočju nad Dravo, z njega pa se odpira širok razgled prek Dravskega polja. V daljavi je vidna tudi znamenita cerkev na Ptujski gori, s katero je grad zgodovinsko in simbolično povezan. Ptujskogorska romarska Marijina cerkev (1398–1410) slovi kot najlepši spomenik gotske arhitekture na Slovenskem. Njen veliki poznavalec Marijan Zadnikar je zapisal, da je “samo ena in edinstvena in se v pogledu umetnostne kvalitete visoko dviguje nad vsem, kar je gotika v vseh treh zvrsteh umetnostnega snovanja ustvarila na Slovenskem”⁶. Zidava cerkve se je začela dve leti po bitki pri Nikopolju, kjer je turški sultan Bajazit porazil vojsko ogrskega vladarja Sigmunda, zato je precej vabljiva razlaga avstrijskega zgodovinarja Hansa Pircheggerja, da so jo donatorji posvetili svoji srečni vrnitvi iz te krvave preizkušnje⁷. Njeno obzidje z obrambnimi stolpi, ki je bilo odstranjeno šele v prvi polovici 19. stoletja priča, da je cerkev služila tudi obrambi pred Turki. Vsekakor velja za plemiško votivno ustanovo, za gradnjo katere sta se sprva trudila grof Bernard III. Ptujski in njegov skrbnik, grof Ulrik Walsee, po letu 1438 pa so z opremljanjem in krasitvijo stavbe nadaljevali grofje Stubenberški (nasledniki Ptujskih), celjski grofje (kot donatorji) in drugi plemiški naročniki.

Na takšen način so vsaj okvirno utemeljeni razlogi za nastanek in razvoj ptujskogorske cerkve in hitro rastočega naselja ob njej, ki je že leta 1447 (z imenom *Newstift*) pridobilo pravice do letnega sejma in 1467 postalo sedež sodnika. Odprto pa ostaja vprašanje, zakaj stoji cerkev prav na tem mestu (na višini 342 metrov) in ne kjerkoli drugje v razgibani gričevnati pokrajini, saj o tem skrivnostno molčijo tudi arhivski viri. Zgodovinarji umetnosti se strinjajo, da je bila cerkev zgrajena povsem na novo in nima starejše predhodnice⁸. Zveza Ptujске gore z gradom Vurberkom je vsebovana v legendi o hčerki vurberškega graščaka, ki se ji je na čudežen način povrnil vid: na kraju, kjer je prvič zagledala svetlobo (na mestu, kjer stoji Ptujška gora), naj bi zatem zgradili zahvalno cerkev. Poleg takšnih “optičnih” povezav gradu z okolico se bomo v nadaljevanju ukvarjali tudi

⁴ Zmago Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev. Svetinje preteklosti*, Ljubljana 2004, str. 147–148.

⁵ Johann Weichard Valvasor, Bartholomaeus Ramschissl, *Opus insignium armorumque 1687–1688*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1993, pril., str. 72, 141. Neva Sulič Urek, Nova dognanja in odkritja v sakralni arhitekturi Slovenskih gor, *Časopis za zgodovino in narodopisje* n.v. 41 (2005), str. 132.

⁶ Marijan Zadnikar, *Ptujška gora. Visoka pesem slovenske gotike*, Ljubljana 1992, str. 97.

⁷ Isti, str. 11.

⁸ Isti, str. 9.

z mitičnimi zračnimi poleti ("Devinimi skoki"), omeniti pa kaže še ljudske predstave o skrivnih podzemskih hodnikih. Tako je npr. močan obok v notranjosti vurberškega grajskega vodnjaka (ki naj bi ga bila izkopala dva turška ujetnika) dal povod ljudskim pripovedim, da je od tod peljala podzemska pot v grad Rače, kjer so se v 17. stoletju zbirali zarotniki zoper avstrijskega cesarja⁹.

Glede na dejstvo, da sta bili cerkev ob gradu Vurberk in ptujskogorska cerkev v nekakšni fevdalni odvisnosti¹⁰, bi lahko napravili primerjavo idejnih konceptov: vurberška župna cerkev svete Marije je bila najprej (1333) Marijina kapela¹¹. Prenovljena je bila konec 15. stoletja in je "postala daleč znana in slavna romarska pot"¹². Na praznik Marijinega vnebovzvetja (15. avgusta), pa tudi na Marijino rojstvo (8. septembra), se je tod vedno zbiralo veliko romarjev iz Slovenskih goric in z Dravskega polja. Tudi ptujskogorska cerkev je bila posvečena Mariji (natančneje Mariji zaščitnici s plaščem) in je bila pomembna romarska pot, saj je bila že leta 1473 v nekem dokumentu imenovana za "goro milosti" (*Mons gratiarum*)¹³. Takšne cerkve so bile zgrajene na krajih, kjer so se zgodili čudeži ali na poganskih kulturnih lokacijah, vsekakor pa na svetih in posvečenih mestih. Domneva o "terapevtski" povezavi med Vurberkom in Ptujsko goro se verjetno skriva tudi v arhivskem zapisu, da je vurberški graščak dobil naslednika šele potem, ko je postavil ptujskogorsko cerkev¹⁴. Sicer pa so se nam seznanili čudežnih ozdravljenj na Ptujski gori ohranili od leta 1638.

Kljub zgodovinskim in nadnaravnim povezavam med cerkvama na Ptujski gori in Vurberku je med njima trajal tudi boj za primat, na kar nas opozarja ptujskogorska legenda. Ta se v vsem seveda ne opira na resnične dogodke, je pa v njej vendarle mogoče slutiti čustvene dileme tedanjega časa: *Ko še ni bilo cerkve na Ptujski gori in ne na Vurberku, je delo prevzel neki mojster, ki je obljubil, da bo naredil obe stavbi. Ker je imel zelo sposobnega pomočnika, je postavitev cerkve device Marije na Vurberku prepustil njemu. Ker sta bila oba marljiva gradbenika, sta bili tudi obe cerkvi izgotovljeni skoraj ob istem času. Ljudje, ki so si ogledali obe cerkvi, so trdili, da je tista na Vurberku lepša od ptujskogorske. Ko je mojster to slišal, je postal jezen in žalosten; povzpel se je na zvonik svoje cerkve in skočil z njega s klicem: "Marija! Če ti nisem postavil dobre cerkve, me kaznuj!" In glej čudež, nič žalega se mu ni zgodilo, le kamen, na katerega je skočil, se je vdrl v zemljo kot vosek. Kasneje, ko je svet postal neveren, se je vdrtnina spet izravnala*¹⁵. Tako naj bi Marija pokazala, da ji je bila cerkev na Ptujski gori najljubša.

Tudi legenda o slepi plemiški deklici z Vurberka, ki je z ozdravljenimi očmi najprej zagledala vzpetino, kjer je bila potem sezidana ptujskogorska cerkev, morebiti izvira prav iz časa postavitve cerkve, mogoče pa je tudi, da je nastala šele v poznejših stoletjih. Vendar ima svoje zgodovinsko jedro v dejstvu, da so pri gradnji sodelovali tako ptujski (in s tem vurberški) kot tudi walseejski gospodje (slednji kot lastniki zemljiške posesti na Ptujski gori), obe plemiški rodbini pa sta bili tedaj sorodstveno in posestniško tesno povezani. To med drugim potrjuje vurberški zmajski grb na konzoli prezbiterija ptujskogorske cerkve.

⁹ Matej Slekovec, Vurberk. Krajepisno-zgodovinska črtica, Vurberška župnijska kronika, rokopis, str. 6.

¹⁰ Jože Koropec, Srednjeveški Vurberk, *Časopis za zgodovino in narodopisje* n.v. 4 (1968), str. 123.

¹¹ Isti, str. 118, 126.

¹² Matej Slekovec, Vurberk. Krajepisno-zgodovinska črtica, Vurberška župnijska kronika, rokopis, str. 27.

¹³ Marijan Zadnikar, *Ptujska gora. Visoka pesem slovenske gotike*, Ljubljana 1992, str. 10.

¹⁴ Matej Slekovec, Vurberk. Krajepisno-zgodovinska črtica, Vurberška župnijska kronika, rokopis, str. 21; Jože Koropec, Srednjeveški Vurberk, *Časopis za zgodovino in narodopisje* n.v. 4 (1968), str. 119–120.

¹⁵ J. St., Pripovedke o Ptujске gori, *Popotnik* 4 (1883), št. 3, str. 43.

Bernard Ptujski je že leta 1396 izročil več fevdov svojemu stricu Ulriku Walseeskemu, ker je kazalo, da sam ne bo več dolgo živel in ker dotlej ni dobil moškega potomca. Leta 1398 (ob začetku gradnje ptujskogorske cerkve!) je tako Walsee dobil še pisno zagotovilo, da tudi gradovi Ptuj, Vurberk, Ormož in Središče v primeru Bernardove smrti pripadejo njemu. Medtem ko je gradnja cerkvene stavbe napredovala, pa je Bernardu njegova druga žena Valburga, kneginja Meidsburška rodila sina Friderika V., kar je tedaj gotovo izgledalo kot pravi čudež. A tudi Bernardu se je zdravje toliko izboljšalo, da je živel še vse do leta 1422. Grad Vurberk je zatem za kratek čas pripadel skrbniku Ulriku Walseeskemu, ki ga je po posredovanju Celjskih grofov in ob obotavljivem soglasju salzburškega nadškofa prepustil Frideriku V. Ptujskemu. Kot je razvidno iz urbarja vurberške graščine iz leta 1496 je Ptujška gora takrat že pripadala vurberški posesti¹⁶. S tem pa se povezave med Vurberkom in Ptujsko goro ne končajo. Kaže celo, da temeljijo na še starejši plasti plemiškega ali ljudskega izročila, ki sega v sfero mitologije.

O Vurberku so govorile različne ljudske pripovedi, ki so hrib in grad opisovale kot davno bivališče polbožanskega mladega junaka Kresnika in njegove sestre Vesine ali Alenčice, v enem primeru pa je omenjen tudi njegov brat Trot, ki mu je pomagal pri bojih s kačjimi demoni¹⁷. Obe moški imeni sta v našem okolju tudi resnično izpričani. Priimek Kresnik je bil znan že v drugi polovici 15. stoletja v nekaterih vaseh pri Slovenski Bistrici¹⁸. Trot je ime domačije pod Strojno pri Libeličah in Trotovnik zaselek blizu Hrastnika, pod Kumom (tam je tudi Trotovškov dol). Fran Ramovš, ki je pisal o etimologiji imena Trot, je ugotovil, da se njegov pomen (bat, kamnito kladivo, brus, kresilna goba, tretji, tolči) dobro povezuje z vsebino zgodb "Kresnikovega ciklusa"¹⁹.

V širši okolici Vurberka, pri Lenartu v Slovenskih goricah, obstaja krajevno ime Trotkova, ki je bilo okoli leta 1220–30 zapisano kot *Drongov*, kasneje pa kot *Cronkowe* in *Trankaw*²⁰. Ta toponim bi lahko izviral od osebnega imena ali vzdevka Trot, manj verjetno pa od imena za čebeljega samca ali od izraza "trotiti", t.j. tretji dva kamna tako, da se ukreše iskra. Obstaja pa tudi možnost, da je osnova imena Trotkova nemška, oz. zapuščina nemške kolonizacije.

Ponuja se še primerjava s češkim mestom Trutnov²¹. Mesto skupaj s svojim gradom izvira že vsaj iz 13. stoletja, v njegovem grbu pa je pred grajskim obzidjem upodobljen zelen zmaj z zvitim repom, ki bruha ogenj²². Prvi zapis o pokončanju trutnovskega zmaja izvira iz 16. stoletja in opisuje boj viteza Albrechta Trautenbergga z zmajem. Dogodek je postavljen v leto 1006 in tudi vitezovo ime je izmišljeno²³. Ljudsko izročilo pozna več verzij: po eni od njih naj bi pošast sežgal vitez v zmajskem brlogu ali pa naj bi ga pokončal neki

¹⁶ Matej Slekovec, Vurberk. Krajepisno-zgodovinska črtica, Vurberška župnijska kronika, rokopis, str. 37.

¹⁷ Fr. Pohorski, Slovenske narodne pripovedke. O Kresniku, *Novice* 16 (1858), str. 374; ponatisnjeno v: Josip Pajek, *Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev*, V Ljubljani 1884, str. 79.

¹⁸ Jože Koropec, Svet okoli Slovenske Bistrice do leta 1700, *Zbornik občine Slovenska Bistrica I.*, Slovenska Bistrica 1983, str. 151, 152.

¹⁹ Fran Ramovš, Kamnito nebo pri Slovanih, v: Fran Ramovš, *Zbrano delo*, Prva knjiga, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Dela 23/1, Inštitut za slovenski jezik 11/1, Ljubljana 1971, str. 275–277.

²⁰ Pavle Blaznik, *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500*, 2. del (N-Ž), Maribor 1988, str. 440.

²¹ Gregor Krek, Češki Trut pa slovenski Trot, *Kres* 6 (1886), str. 183–185.

²² *Hraďy, zámky a tvrže v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, VI. *Východní Čechy*, Praha 1989, str. 495–496; Jiří Čarek, *Městské znaky v českých zemích*, Praha 1985, str. 385.

²³ Simon Huettel, *Chronik der Stadt Trautenau (1484–1601)*, Prag 1881.

oglar tako, da mu je dal požreti živo apno²⁴. Namesto viteza se pojavlja tudi junak Trut. Zmajev lik naj bi bil razpoznaven celo v pokrajini (v reliefu in strugi reke Upe)²⁵. Paralele z našo Trotkovo in Vurberkom so torej dovolj opazne. Osebnostno ime Trut je bilo v čeških deželah znano in je dokumentirano leta 1333²⁶. Vendar obstaja za toponim Trutnova še druga razlaga, ki izhaja iz nemškega "ze der trüten ouwe" ("na prijaznem travniku"), kar naj bi dalo končno obliko Trautenau. Poleg tega se je ohranilo tudi nemško osebnostno ime Trutman (*Trautmann*). Z vprašanjem, katera od omenjenih oblik je prvotna, sta se pred skoraj 170 leti ukvarjala že J.P. Šafařík in F. Palacký in nanj še danes nimamo jasnega odgovora²⁷.

Na Češkem pa je bila že v začetku 12. stoletja dokumentirana tudi rečica Trutina, pritok gornje Labe, ki se od 13. stoletja dalje imenuje Trotina, tako kot bližnje naselje. Vsekakor je vas dobila ime po vodnem izviru²⁸. Pomembno (in najbrž ne naključno) pa je, da reka Trutina nastopa v srbski ljudski pesmi Ženitev Todora Jakšića, v kateri junaku pomaga mlajši brat. In to ob dejstvu, da na srbskem ozemlju in v njegovi okolici ni resnične reke s tem imenom!²⁹ Pač pa obstaja srbski zaselek Trutinac v zlatiborskem okolišu³⁰. V Rusiji je ducat vasi z imenom Trutnevo (ena od njih, pri Nižnjem Novgorodu, leži na močvirju Trutnevka), zanimiva pa je tudi oblika Trutkovo (vas na rečici Belejka v okolici mesta Tver)³¹.

Vitez Trut, "ki je pogubil hudo kačo/zmaja", je omenjen v *Zelenogorskem rokopisu*, ki ga je leta 1818 "odkril" in publiciral Václav Hanka, bibliotekar Češkega muzeja³². O pristnosti tega besedila, ki naj bi izviralo iz 13. stoletja, je bilo veliko polemik še v 80. letih 19. stoletja, končno pa se je izkazalo, da gre za potvorbo. Mogoče je, da je Davorin Trstenjak prevzel ime vurberškega Trota preprosto po Hanki, ko je leta 1858 zapisal: *Kresnik je imel brata Trota. Z njim se je enkrat peljal na zlatih kolih na gostijo k babilonski kačji kraljici...*³³. Dodajmo še, da je Trstenjak trdno verjel tudi v avtentičnost Hankovega *Kraljedvorskega rokopisa*, ki je bil kasneje prav tako razglašen za ponaredek³⁴.

Vendar možnost nekritičnega Trstenjakovega povzemanja in samovoljnega prekranjanja ne jemlje zgodovinske pričevalnosti tudi samemu imenu Trotkove. Ta toponim je Jakob Kelemina štel k skupini spodnještajerskih krajevnih imen s končnico *-ova*, ki izhajajo iz osebnih imen, kot npr. Bačkova, Boračova, Konova, Kukova, Negova, Radehova. Ta naselja naj bi ležala na nekdanjem ozemlju Dudlebov ali vsaj v njihovem vplivnem krogu³⁵. Dudlebi (tudi Dulebi ali Duljebi) so bili slovansko pleme, ki je imelo svoje domovanje

²⁴ Glej npr. Vladimír Hulpach, *Báje a pověsti z Čech a Moravy: Královéhradecko*, Praha 2003, str. 19–21. Sammler Schöppel, *Dvůr Zelené Hvězdy*, R. Doležal, J. Dvorsky, O. Štemberka (prir.), brez kraja natisa, 2003, str. 20–21.

²⁵ Sammler Schöppel, *Dvůr Zelené Hvězdy*, R. Doležal, J. Dvorsky, O. Štemberka (prir.), brez kraja natisa, 2003, str. 44–47.

²⁶ Antonín Profous, Jan Svoboda, *Místní jména v Čechách*, Díl 4, Praha 1957, str. 385.

²⁷ V delu Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache, Praha 1840, str. 93.

²⁸ Antonín Profous, Jan Svoboda, *Místní jména v Čechách*, Díl 4, Praha 1957, str. 384–385.

²⁹ Aleksandar Loma, *Prkosovo. Slovenski i indoevropski koreni srpske epike*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, Posebna izdanja 78, Beograd 2002, str. 59–71.

³⁰ *Imenik naseljenih mesta u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji*, Savezni zavod za statistiku i evidenciju, Beograd 1951, str. 615.

³¹ Max Vasmer, *Russisches geographisches Namenbuch*, Hrsg. Von Herbert Bräuer, Bd. 9, Akademie der Wissenschaften und der Literatur Mainz, Wiesbaden 1979, str. 197.

³² Josef Jireček, *Rukopisové Zelenohorský a Kralodvorský*, V Praze 1879, str. 4.

³³ Fr. Pohorski, Slovenske narodne pripovedke. O Kresniku, *Novice* 16 (1858), str. 374.

³⁴ Davorin Trstenjak, *Triglav, mythologično raziskavanje*, V Ljubljani 1870, str. 8.

³⁵ Jakob Kelemina, Nove dudlebske študije, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 21 (1926), str. 71–72.

na srednjem in zahodnem Češkem, v Panoniji in zahodni Rusiji, v manjših skupinah tudi med južnimi Slovani. Sredi 9. stoletja omenja *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* nekje na območju Radgone kraj *in Dudleipin*, kar se ponavlja še v listinah iz 9. in 10. stoletja³⁶. Vse to je za nas zanimivo toliko, kolikor nas spet navezuje na tedanji češki kulturni prostor.

Zanimiva in pomembna pa je tudi povezava vurberškega Kresnika s sremskim junakom Kresom. Zgodba o njem je zapisana v darovnici ogrskega kralja Bele IV. iz leta 1260, ki ni pristna, temveč falzifikat s konca 15. ali začetka 16. stoletja. Darovnica potrjuje, da pleme Kreščiči, ki je prebivalo v istoimenskem mestu blizu današnjega Topuskega v Bosni, izvira od svojega praočeta in zaščitnika Kresa in da mu pripadajo določeni privilegiji kot nagrada za junaška dela v času tatarskega navala na Ogrsko in Hrvaško. Kres naj bi s pobratimoma (bratoma po orožju) Kupišem in Rakom in z 38 brati in sorodniki planil na tatarsko vojsko in osvobodil ujetega ogrskega kralja. Pri tem je s puščico oslepil tatarskega vojskovodjo in ga vrgel v morje, kjer se je utopil. Tatari so bili po vsem tem primorani zbežati. Na svoje poreklo po Kresu se je sklicevala družina Ljubić leta 1571, v njenem plemiškem grbu pa je bil upodobljen junak z napetim lokom v rokah³⁷. Nekateri drobci Kresove zgodbe so prišli celo v genealogijo madžarske rodbine de Zirna (Szirmay), kasnejših baronov in grofov, ki naj bi izviral iz Srema (Sirmium)³⁸.

Čeprav je obveljalo, da je potrdilo kralja Bele ponaredek, je zgodovinar Vjekoslav Klaić domneval, da vendarle ni preprosto izmišljeno in da je v zgodbi o Kresu treba videti ljudsko izročilo o starih junakih, ki se je osvežilo v času turških vpadov³⁹. Še več: neka varianta te zgodbe je očitno vplivala na srbske pesmi o kosovski bitki, kjer Miloš Obilić z dvema pobratimoma ubije sultana Murata v turškem taboru. Pri primerjavi z vurberškim Kresnikom se izkaže, da tako Kres kot Kresnik vržeta premaganega naprotnika v vodo (Kres v globino morja, Kresnik v globok vodnjak ali v Dravo). Kres oslepi Tatara s puščico, ki lahko ponazarja blisk, znak Kresnika (strelica – strela!). Imena Kresovih pobratimov se vežejo na toponime (Kupiša na sremske Kupšinovce in Rak na samostan Rakovac) tako kot morebiti velja za Kresnikovega brata Trota v primeru Trotkove⁴⁰. In naposled nam izročilo o Kresu daje vpogled v nastajanje plemiških grbov z mitološkimi motivi.

Slovenska pričevanja o Kresniku izvirajo iz obredne in mitološke tradicije. V prvi se junak kaže kot kraljevič iz ljudskih pesmi, ki pride po eno od kresovalk, ki kurijo praznični kresni ogenj in prepevajo. V drugi, mitološki in prozni tradiciji nastopa predvsem kot zmajeborec. Ciklus zgodb o Kresniku, ki so jih zapisali in objavili različni avtorji, največ Davorin Trstenjak in Josip Pajek⁴¹, bi lahko razdelili na štiri vsebinske sklope:

³⁶ B(ogo) G(rafenauer), Dudlebi, v: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 2, Ljubljana 1988, str. 393; Gerhard Labuda, Du(d)lebi, v: *Słownik starożytności słowiańskich*, Tom 1, Wrocław-Warszawa-Kraków 1961, str. 399–401; Rajko Nahtigal, Dudleipa (Dudleba): Dudlebi – Dulēbi, *Slavistična revija* 4 (1951), str. 95–99.

³⁷ Vjekoslav Klaić, Hrvatsko pleme Kreščić ili Kriščić: Njegove povelje i njegove predaje, *Vjesnik Kraljevskog državnog arhiva u Zagrebu* 1 (1925), str. 88, 90. Primerjaj tudi: Nikola Radojčić, Kosovske tradicije u lažnoj povelji kralja Bele IV. od 7. okt. 1264?, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik* 6-7 (1958-59), str. 260-261.

³⁸ Klaić, str. 93–95.

³⁹ Klaić, str. 69.

⁴⁰ Aleksandar Loma, *Prakosovo. Slovenski i indoevropski koreni srpske epike*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, Posebna izdanja 78, Beograd 2002, str. 243.

⁴¹ Več o tem: Zmago Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev. Svetinje preteklosti*, Ljubljana 2004, str. 137–178.

1. Nastanek gradu: po ljudski pripovedi so najprej stavbo gradili na bližnjem hribu Grmadi z vrhovoma 460 in 462 metrov, ponoči pa je bilo kamenje na nepojasnen način preneseno na nižji vrh Vurberk (427 metrov): /.../ *Kolikor kamenja so podnevi na Grmado spravili, toliko so ga drugo jutro na onem bregu našli. Pravijo, da je hudi duh kamenje na oni breg nosil. Potem so morali grad na onem bregu postaviti*⁴². Ta razlaga, ki bi jo lahko primerjali tudi z legendami o gradnji nekaterih cerkva na Slovenskem, skuša pojasniti posvečenost izbrane lokacije. Ljudje takšnega prostora ne morejo izbrati po svoji volji, pač pa morajo upoštevati božja znamenja. Ob gradnji nastane iz kaotičnega prostora košček svetega ozemlja, ki je ločen od okolice. Zidanje stavbe ali naselbine je torej ponovitev stvarjenja svetá, tako kot je z začetkom svetá povezano prvo in vsako nadaljnje premaganje zmaja⁴³.

Na sosednjem hribu Kačjaku so po pričevanju domačinov še vidni ostanki eksponiranega obrambnega stolpa, ki ga je upodobil Vischer v 17. stoletju⁴⁴. Na Vischerjevi grafiki so vidni trije vrhovi Vurberka, ki so tudi nadgrajeni s trdnjavnimi zidovi. To uvršča Vurberk med potencialna "triglava" mitološka mesta, ki so nam znana tudi iz staroslovanske dobe (npr. Kijev, Szczecin, gora Ślęza pri Wrocławu). "Sveta gora" Perun nad zavojem reke Žrnovnice blizu Splita ima prav tako tri skalnate izrastke, imenovane (od zahoda proti vzhodu) Perunsko, Perun in Perunić. Perun je glavni, masivni vrh, Perunić pa manjši, a hkrati tudi višji (odnos "bog" – "božič"?). Na Perunskem stoji cerkvice svetega Jurija in tam naj bi se po R. Katičiču nekoč dogajali tudi poganski obredi. Na spodnji tretjini pobočja stoji "kačji kamen", ki je dokumentiran že v arhivskih listinah iz 12. stoletja; mogoče označuje mitično mesto, kjer naj bi gromovnik ubil zmaja⁴⁵.

2. Poreklo Kresnika in njegov videz : bil naj bi mlad kraljevič, povezan z ognjem (kresom in kresovanjem), svetlobo in rodovitnostjo; ob rojstvu je imel na telesu odtise konjskih kopit; bil je devetkrat krščen, kar je morebiti prispodoba "devetega brata". V evropskih pravljicah je takšnim zadnjerojenim "izrednim" otrokom, ki imajo liminalni status, pogostokrat dodeljena vloga ubijalcev zmajev⁴⁶. Kresnik je prebival na gori, kjer je ob vodnjaku raslo drevo z zlatimi jabolki, ki so prinašala zdravje, srečo in bogastvo; po nebu se je vozil v zlati kočiji s konjsko vprego; imel je sestro in brata; znal se je spreminjati v vse stvari in živali (npr. v bika ali vepra). Varoval ga je pes čuvaj s štirimi očmi. Pred spopadom z nasprotniki si je Kresnik nadel kamnito obleko. Kamen, zlasti gorski kristal, je bil po starih indoevropskih predstavah snov iz katere je bil narejen nebesni obok; po tej analogiji je Kresnik nosil nebesno oblačilo⁴⁷.

3. Kresnikovo poslanstvo: malokdaj je bil doma, saj je skrbel predvsem za zaščito svojega kraljestva pred kačjo kraljico, kačjim kraljem in njunimi kačami, pri čemer sta se ob Kresnikovi zmagi vsula z neba dež ali zlata pšenica. Preprečeval je točo in zagotavljal

⁴² F.Č., Pravljica o Vurbergu in tamošnjem Krsniku, *Popotnik* 5 (1884), str. 11.

⁴³ Otto Friedrich Bollnow, *Mensch und Raum*, 9. Auflage, Stuttgart 2000, str. 144.

⁴⁴ Georg M. Vischer, *Topographia ducatus Stiriae*, Graz 1681 (delni ponatis v uredništvu Ivana Stoparja, Ljubljana 1971, sl. 143); Ivan Stopar, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, Prva knjiga: Območje Maribora in Ptuja*, Ljubljana 1990, str. 145–146.

⁴⁵ Radoslav Katičič, Perunovo svetišče nad Moščenicama u svetlu toponimije i topografije, *Moščenički zbornik* 3 (2006), str. 43–44.

⁴⁶ Francisco Vaz da Silva, Iberian Seventh-Born Children, Werewolves, and the Dragon-Slayer: A Case Study in the Comparative Interpretation of Symbolic Praxis and Fairytales, *Folklore* 114 (2003), str. 348.

⁴⁷ Zmago Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev. Svetinje preteklosti*, Ljubljana 2004, str. 169.

dobro letino. Mitološki motiv premaganja kače je izrazito arhaičen in šele v kasnejši fazi se je vzpostavila semantična razlika med kačo in zmajem.

4. Kresnikova dejanja: ugrabitev zlate krone kače kraljice, rešitev gradu pred pretnjo velike kače, ki je prišla iz močvirja ali prek Drave; rešitev žene Alenčice iz jetništva in črede ugrabljenih krav iz podzemске votline; spopad v oblakih z demonskim nasprotnikom v podobi bika ali vepra.

Z zmajem se lahko uspešno pomeri le junak, ki ima tudi sam nekaj "zmajskih" lastnosti. Pogostokrat je to kovač, oglar ali kdo drug, ki zna krotiti ogenj. Zato lahko užene zmaja, ki bruha ogenj ali kačo, ki prihaja iz mokrega podzemlja. Takšen "mojster ognja" je tudi Kresnik, saj po nekem zapisu s konca 19. stoletja nosi na svojih poteh glavo v roki, iz vratu pa mu gori plamen, da se vidi, kod (ponoči) hodi⁴⁸. V tem primeru je jasna povezava z ognjem, ki napolnjuje Kresnika tako, kot človeško telo preplavlja kri. S to Kresnikovo značilnostjo je povezano še izročilo, da je neki plemič pokončal vurberškega zmaja z gorečo drevesno vejo⁴⁹. Varianta, ki je bila znana v okolici Vurberka, pa tudi marsikje drugod na Slovenskem in v Evropi, pripoveduje o "sežganju" zmaja s prevaro: tako, da mu pustijo požreti telečjo kožo, napolnjeno z živim apnom. Ko si zmaj pogasi žejo z vodo, ga sproščena vročina uniči⁵⁰. Tu opazimo že odmik od mitičnih in viteških vsebin, saj je glavno vlogo prevzel junak iz meščanskega ali kmečkega okolja, ki se s pošastjo ne sooči v odprtem boju in tudi ne več z naostrenim orožjem⁵¹. Junak je v našem primeru tudi pobožen popotni vitez iz obljubljenе dežele, ki z božjo pomočjo užene kačjeka. V eni od variant nastopi vitez z mečem, ki "na Jurjevo" premaga zmaja in spominja na svetega Jurija, vendar se dvoboju dogaja v oblakih.

Vitez nastopa v dveh najstarejših zapisih zgodbe, kar je morebiti povezano z dejstvom, da so bili zapisovalci izročila tujci, ki bi jim bilo ime junaka (Kresnika) nerazumljivo ali nepomembno. Poleg tega je mogoče ugotoviti, da je del pripovedi o vurberškem zmaju izviral iz fevdalnega okolja ali pa prevzel obliko svetniške legende. Ljudski junak se je tako s svojim starim kresniškim imenom uveljavil šele v slovenskih zapisih izročila, njegovo ime pa je potrjeno hkrati pri več različnih zapisovalcih.

Beseda "zmaj" je izpeljana iz besede "zemlja" in pomeni tisto, kar pripada zemlji. V praslovanskih obrednih obrazcih je bil namesto (tabuizirane) omembe zmaja pogostokrat uporabljen vzdevek *črtb*, ki v svoji krščanski interpretaciji označuje vruga, izhaja pa iz glagola *čersti*, *črto*, "rezati brazdo", "črtati". Besedo *črt* pozna tudi slovenščina v pomenih "vrag", "mržnja", pa tudi "krčevina" in "mejna brazda"⁵². *Črtalo* je del pluga, ki reže brazdo. V pripovedih o vurberškem zmaju je zato zakodirana ideja zemeljske "črte" kot znamenja demonske eksistence. Ledinsko ime Krčevina, za ozek pas gričevja ob Dravi med Vurberkom in Ptujem, pa je prav tako mogoče razumeti na dva načina: poleg primarnega

⁴⁸ Josip Pajek, *Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev*, V Ljubljani 1884, str. 81.

⁴⁹ Rudolf Puff, *Steirische Volkssagen oder Heiteres und Ernstes von der Mur und der Drau*, Floss XI., Leipzig (1841), str. 52.

⁵⁰ Josip Pajek, *Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev*, V Ljubljani 1884, str. 81. Primerjaj zgodbo o zmaju v Postojnski jami (Roberto Dapit, Monika Kropelj, *Zlatorogovi čudežni vrtovi*, Zakladnica slovenskih pripovedi, Radovljica 2004, str. 40, št. 24).

⁵¹ Lutz Röhrich, *Drache, Drachenkampf, Drachentöter*, v: *Enzyklopädie des Märchens*, Kurt Ranke (Hrsg.), Bd. 3, Walter de Gruyter – Berlin – New York 1999, str. 803–804.

⁵² Radoslav Katičič, *Božanski boj: Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*, Zagreb/Mošćenička Draga 2008, str. 265–269.

pomena “zemljišče, kjer je bil odstranjen gozd”, je v njem mogoče zaznati tudi mitično noto črtovega ruvanja po zemlji in pod njo.

Čeprav je na grajskem pobočju Vurberka viden jarek na mestu, kjer se je plazil zmaj, *ko da bi bil s plugom brazdo rezal*⁵³, se razlage in zapisi o tem vendarle razlikujejo:

1. po najstarejši verziji, zapisani med leti 1831 in 1834, je zmaj prihajal iz metavskega močvirja na Ptujskem polju ali pa z nižavja ob vzhodu gričev, ki spremljajo levo obalo Drave med Vurberkom in Ptujem. Zmaj je bil ubit na mestu spopada s človeškim nasprotnikom in za sabo ni pustil vidnih sledov⁵⁴.

2. Po drugem zgodnjem zapisu iz let 1829–1840 je vitez premagal zmaja v gozdni okolici vurberškega gradu, ranjena zver pa je bežala po pobočju grajskega hriba v deročjo Dravo, kjer se je utopila. Nanjo spominja globoka brazda⁵⁵.

3. Ena od zgodb omenja, da je nestvor pri prečkanju Drave povzročil poplavo, ki je zalila Ptujsko polje⁵⁶.

4. Kača naj bi sama zapustila Vurberk in to šele, ko je Kresnik umrl. Njena sled je vidna po župnijskem vinogradu in skozi log. Umikala se je čez Dravo in takrat zajezila vodo⁵⁷.

5. Zmaja je premagal vitez med bojem v zraku. Vržen z oblakov se je kotalil po bregu, kjer je zdaj jarek⁵⁸.

Pogostejša in bolj nazorna je torej predstava o najkrajši zmajevi poti: z Dravskega polja prek Drave na grajski hrib in nazaj. Če bi zmaj zajezil reko na tem mestu, bi poplava prizadela Dravsko polje (kar nakazujeta verziji 2 in 4) in ne Ptujskega, ki vendarle leži nižje ob vodnem toku (verzija 3). Ptujsko polje je na isti obali Drave kot Vurberk, zato v verziji 1 tudi ni omenjen prehod zmaja prek reke. Verzija 3 se tako izkaže kot hibridna kombinacija vzorcev 1, 2 in 4. Motiv zmaja, ki ovira ali zapira vodne tokove (pa naj bo to pretok reke, vodnjaka ali nebesne vlage – dežja) je dobro znan v številnih mitologijah. Ob premaganju zmaja ali kače pride do sprostitve te vode, kar se pokaže kot poplava.

Zanimivo je tudi poreklo in pomen krajevnega imena Metava, omenjenega v zgornji verziji. Močvirje s tem imenom na Ptujskem polju ne obstaja, čeprav so nekateri deli tega polja res močvirni. Ime “ptujске” Metave se bodisi ni ohranilo do danes, ali pa gre za nepravilno lociranje. Pač pa obstaja to ime v prav nasprotni smeri, na pol poti med Mariborom in Vurberkom. Tudi tu je mogoče najti močvirna zemljišča, ob strugi Drave ali ob bližnjem potoku Pučenica. “Mariborska” Metava je bila v pisnih virih prvič omenjena leta 1265 kot *Mettowe* in *Metove* in ima več paralel v slovanskih jezikih⁵⁹. Iz iste osnove (*mitno*, “tako, da moraš dobro paziti”) izhaja na Slovenskem še ime jezera Mitalo pri Radečah na Kranjskem⁶⁰. O njem je poročal že Valvasor in zapisal ljudsko pripoved, da je na pobočju

⁵³ Koloman Mulec, *Novice* 16 (1858), str. 253.

⁵⁴ Rudolf Puff, *Steirische Volkssagen oder Heiteres und Ernstes von der Mur und der Drau*, Floss XI., Leipzig (1841), str. 52.

⁵⁵ Johann Krainz, *Sagen aus Steiermark*, Wien (1879), str. 16-17 (št. 13), po zapisu J.G. Seidla. Poleg vrste ponatisov obstaja tudi slovenska priredba v: Elza Lešnik, *Šumi, šumi Drava*, Cirilova knjižnica, zv. 13, Maribor 1925, str. 28–29.

⁵⁶ Davorin Trstenjak v *Letopisu Slovenske Matice* 1870, str. 21–22.

⁵⁷ F.Č., Pravljica o Vurbergu in tamošnjem Krsniku, *Popotnik* 5 (1884), str. 12.

⁵⁸ Josip Pajek, Vurberški Krsnik, *Kres* 1882, str. 579.

⁵⁹ France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Druga knjiga, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, Ljubljana 1982, str. 180-181.

⁶⁰ Isti, str. 185.

Kuma pri Radečah globoka jama, kamor se je nekemu kmetu pogreznil par vpreženih volov. Nihče ju ni več videl, pač pa so pri bližnjem jezeru Mitalo našli njun jarem⁶¹. Slabih dvesto let za Valvasorjem se je Davorin Trstenjak pohvalil, da je ta kraj tudi sam obiskal: *Nedaleč od Radeč na Kranjskem je jezerce po imenu Mitalo. Ko sem ga videl lansko leto, sem vprašal svojega vodnika, kaj to ime pomeni. On mi odgovori: 'Mitalu je bil v veri starih Kranjcev hud duh, najrajši pa se je prikazoval ljudem v pasji podobi.' Pripodi svoje dni lovec jelena do tega jezera in ga tam ustrelil. Pok njegove puške pa zbudi Mitala in ta je napravil tako hud veter, da je vrgel lovca v jezero, kjer se je utopil*⁶². Skozi usta svojega vodnika govori kar Trstenjak sam, saj kmečki domačin najbrž ne bi učeno razlagal "vere starih Kranjcev". Pripoved o nesrečnem utopljenem lovcu pa kaže neko sorodnost z ljudskimi zgodbami o povodnem možu, zmaju ali demonu, ki prebiva v jezerih in se razsrdi že ob pljuskam kamna, če ga kdo zažene v njegovo domovanje. V skladu z ljudskimi predstavami je tudi to, da demon potegne človeka v vodno globino.

To, da bi se Mital kot "vodni duh" prikazoval v pasji podobi, je že težje uskladiti z ljudskimi predstavami. V nekem svojem zgodnejšem članku je Trstenjak pisal o Mitalu kot bogu smrti severnih Slovanov, ki se prikazuje s pasjim obličjem. Nanj naj bi pri nas spominjala plitva žlebina Mitalo na Savi (medtem ko Mitala pod Kumom še ne omenja)⁶³. Kljub vsem pomislekom pa lahko dopustimo možnost, da je bila tudi Metava blizu Vurberka takšno bivališče zmaja.

Zmajeva smrt v simboličnem smislu pomeni preroditev in začetek novega življenjskega ciklusa (podobno kači, ki odvrže staro kožo, ko se olevi). Idejo ciklične transformacije (ali tudi "obreda prehoda") nazorno predstavlja *ouroboros*, v kolobar zvita kača. Zmaj je v bistvu spoj opozicij, saj ponazarja tako ogenj kot vodo, zrak in podzemlje in povezuje med sabo živalski, človeški in nadnaravni (demonski) svet.

Na Koreni, nedaleč od Vurberka, je bila konec 19. stoletja zabeležena tudi zgodba o Kresniku (Krstniku) kot čarobnem strelcu: turški paša, ki je skušal zasesti grad, je nekoč povabil vurberškega Kresnika na kosilo, slednji pa mu je sporočil, da mu bo namesto obiska odstrelil kapuna z vilic. Ko se je Turek pripravil k obedu, se je Kresnik naredil nevindnega in je ob topovskem strelu z vurberškega gradu vrgel skozi okno zeljno glavo. Kapun je padel iz sklede, zelje pa je v njej ostalo. Turek je ob tem izgubil vso voljo, da bi še dalje oblegal grad⁶⁴. Lik "strelca", ki je v našem primeru že zgodovinsko aktualiziran in malce ironiziran, pa vendarle spominja na nekdanjega gromovnika, ki z ognjenimi nebesnimi strelami preganja sovražnike. Podobna zgodba je krožila tudi onstran hrvaške meje, o velikem topu na Medvedgradu.

Še bolj arhaično varianto "strelca" najdemo na povsem drugem koncu Slovenije, v Breginjskem kotu. Ob rečici Nadiži naj bi Ajdi častili železno skledo, krščanski svetnik pa naj bi z drugega griča vrgel vanjo konjsko podkev in jo razbil. Zgodba se sicer razplete v stilu krščanske legende, ki vsebuje čudež, dejanju pa sledi še mučeniška smrt svetnika⁶⁵. Vendar nas ta zaključek ne more docela prepričati. Simbolika poganskih gromovnikov je preveč prepletena z likom konja (v našem primeru podkve), da bi se ji pri naši razlagi

⁶¹ Valvasor, 1. del, 2. knj., str. 195, 207; Kelemina, str. 71–72 (št. 19).

⁶² Davorin Trstenjak, *Mythologične drobtine*. Mitalo, *Slovenski Glasnik* 1859, zv. 3, št. 6, str.98.

⁶³ Davorin Terstenjak, *Ueber den Gott Latovius*, *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* 1858, str. 4.

⁶⁴ Josip Pajek, *Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev*, V Ljubljani 1884, str. 82.

⁶⁵ Aleksander Lavrenčič, *Ljudje z železnimi rokami in nogami*. Nekaj utrinkov iz preteklosti vasi ob zgoranjem toku Nadiže, *Zgodovina za vse, vse za zgodovino* 3 (1996), str. 5–6.

kar odpovedali. Toliko bolj, ker naj bi tudi za vurberškega Kresnika veljalo, da so ga že ob rojstvu *spoznali po konjskih kopitih*. Ljudje naj bi ga tudi videvali leteti po zraku v podobi svinje s konjskimi kopiti⁶⁶.

Jezikoslovec France Bezljaj je zapisal, da naj bi se bilo prvotno krajevno ime Vurberka glasilo *Várperk*. Domneval je, da ta toponim nikakor ne bi mogel izhajati iz starovisokonemškega *Wurm*, zato naj bi bilo prvotno ime slovansko: *Vyrna gora*. Po eni strani naj bi bilo vezano na deroči tok Drave pod grajsko steno, po drugi strani pa na pojmovanje "vira" kot vodnega vrtinca in prehoda z našega sveta v onstranstvo. Ime naj bi torej pomenilo nekakšno staroslovansko "sveto goro" ali kulturni prostor vrhu nje⁶⁷. Sam sem ob večdnevem obisku teh krajev in pogovorih z domačini v decembru 2005 ugotovil, da jim ime Varperk ni (bilo) znano. Bezlajeve hipoteze torej ni mogoče sprejeti, ne le zaradi mojega argumenta, temveč tudi zato, ker ne moremo preveriti vira njegovih informacij.

Po Trstenjakovem zapisu iz leta 1870 se kraj pod gradom in tamkajšnji potok imenujeta Vešica, *ker so si Slovani vešico, veščico predstavljali v podobi zmije*⁶⁸. Pri mojih poizvedovanjih se je izkazalo, da ima to ime precej drugačen pomen: Višica, kot najvišji del vasi, ali nekdanj morebiti res celo Vešica, vendar izpeljana iz imena "vas"⁶⁹. Tam blizu naj bi bil po Trstenjakovem pričevanju tudi gozd "Püčenca", v katerega naj bi Kresnik vrgel premaganega zmaja. To ime je primerjal s srbskim "puč" – "jama, kjer se voda drži"⁷⁰. Toda še isto leto je zapisal tudi drugače, da je bilo tod zmajevo leglo: *Pučanica (!) je močvirnen hostnat kraj blizu Vurmberga, kamor slovenske narodne povesti stavljajo boj Krsnikov s sasom ali sesom. Ljudstvo pravi: v Pučanici je bil izkotan 'lintvert' kateri sedaj v globočini vurmberškega studenca (vodnjaka) leži*⁷¹.

Trstenjakova Püčenca ali Pučanica je po vsej verjetnosti identična s Pučenco, pritočkom Rogoznice in Drave, ki je bila prvič omenjena leta 1572 kot *an der Pach Putschenitza*. Potok izvira pod Zgornjo Koreno, severozahodno od Vurberka. Jezikoslovec France Bezljaj je o imenu zapisal, da je "nejasno in osamljeno"⁷². Izpeljati bi ga bilo mogoče iz narečnega *pušina*, pust, nekultiviran svet⁷³. Podoben pomen ima tudi *puščenca*, izsekani in opuščeni del gozda (dokler se ta ne zaraste). Aktualna pa seveda ostane tudi zveza z vodnjakom, kotanjo z vodo ali močvirjem, kjer so po ljudskem prepričanju bivališča zmaja /kače in hkrati vhodi v njegovo podzemsko kraljestvo. To je veljalo zlasti za kraje, ki so bili daleč od človeških bivališč. A tudi odprtine vaških vodnjakov so morale biti vedno pokrite, da ne bi zmaj ali zli duh onesažil vode.

Vidimo torej, da je koncept "svete pokrajine" dinamičen: v njem se prepletajo starejše in novejše tendence, različni kognitivni pristopi in zgodovinski konteksti. Drug dragocen vir podatkov pa so nam nekateri toponimi s tega območja. V zvezi z njimi bi se najprej kazalo posvetiti dokaj široki problematiki tako imenovanih "Devinih skokov".

⁶⁶ F.Č., Pravljica o Vurbergu in tamošnjem Krsniku, *Popotnik* 5 (1884), str. 11.

⁶⁷ France Bezljaj, Slovensko *irb, *vyrj in sorodno, *Onomastica Jugoslavica* 6 (1976), str. 63–64.

⁶⁸ Davorin Trstenjak, Raziskavanja na polji staroslovanske mythologie. Jeli obličaji na petujskem in svetomartinskem spomeniku res spadajo v Apollonov ali Orfejev kultus?, *Letopis Slovenske Matice* 1870, str. 22.

⁶⁹ Inf. Janez Toplak, Vurberk 51

⁷⁰ Davorin Trstenjak, Raziskavanja na polji staroslovanske mythologie. Jeli obličaji na petujskem in svetomartinskem spomeniku res spadajo v Apollonov ali Orfejev kultus?, *Letopis Slovenske Matice* 1870, str. 24.

⁷¹ Davorin Trstenjak, *Triglav, mythologično raziskavanje*, V Ljubljani 1870, str. 7.

⁷² France Bezljaj, *Slovenska vodna imena*, 2. del (M–Ž), Ljubljana 1961, str. 127.

⁷³ Isti, str. 129.

Slovenski jezikoslovec France Bezlaj, ki je sledeč Janu Peiskerju in Ivu Pilarju raziskoval toponomastiko in geografijo "Devinih skokov" na Slovenskem, je zapisal, da je bil verjetno tudi Vurberk prizorišče takšnega mitičnega dogodka, čeprav tega ni mogel podrobneje argumentirati. O Vurberku je res govorilo veliko ljudskih zgodb, od katerih pa nobena, ki se nam je ohranila do danes, izrecno ne opisuje "Devinega skoka"⁷⁴. Zato pa nekatere druge govorijo o veliki kači, ki se je priplazila po strmini, na kateri še danes domačini pokažejo v zemljo vrezan jarek (ta se imenuje Gutan, v pomenu "goltanec", "ožina"), prav do grajskega zidu in se ovila okoli njega tako, da je v svoje žrelo potisnila svoj rep⁷⁵. S tem je bil okoli gradu sklenjen nepropusten obroč. Kresnika takrat ni bilo v gradu, zato pa je ujetnica obleganja postala njegova sestra in/ali soproga Vesina. Kači so morali vsak dan dajati vedro mleka in eno tele. Po šestih mesecih, na Jurjevo, jo je rešil "lepi grof Kresnik", ki je zmagal nad kačo po dvoboju v zraku. Potem pa je nestvor priklenil v globok grajski vodnjak⁷⁶.

Kresnikovo lepo ženo Alenčico je po drugi varianti ugrabila kačja kraljica in jo skri-la v svojo gorsko votlino, od koder jo je junak s svojimi vojščaki vendarle uspel rešiti⁷⁷. Analogne s tem bi lahko bile ljudske pesmi o Trdoglavu in Marjetici, kjer kačji demon zapre mlado dekle v svoj grad, "ki nima oken in nima vrat", pač pa le ozko lino na stropu. Skoznjo spleza ujetnica in skoči z obzidja v naročje rešitelju, mlademu kraljeviču, ali pa se spusti navzdol do njega po zlati verižici⁷⁸. Zanj se ob koncu pesmi izkaže, da je junakova sestra, a se z njim kljub temu poroči. Od leta 1833 do konca 19. stoletja je bilo zapisanih pet variant te bajeslovne balade na Kranjskem in ena v okolici Kobarida.

Ime demonskega Trdoglava se nam danes zdi izmišljeno, a je na Štajerskem pred koncem 17. stoletja izpričan priimek Trglavčnik⁷⁹. Na Ptujju ali v bližnji okolici je bil v urbarju iz leta 1322 omenjen kamen Triglav (*lapis Triglaw*), kar bi bil lahko provincialni rimski nagrobnik z upodobitvijo treh človeških likov⁸⁰. Znana je tudi razlaga, da je bil to ptujski Orfejev kamen, ki zdaj stoji pred proštjsko cerkvijo⁸¹. Vendar se je ta "triglav(sk)i kamen" v ljudskem spominu lahko navezoval na predstave o triglavem demonu ali triglavem božanstvu. Na Gorenjskem je bil Trdoglav, ali skrajšano Glav, "hudi duh v divji človeški podobi" in lastnik zakletih ali "izdanih" (začaranih) gradov⁸². Nedostopen kamniti grad pa je bil verjetno izpeljava prvotne ideje o kraju na vrhu visoke planine ali v podzemlju, kjer prebivajo bogovi ali demoni skupaj z dušami umrlih⁸³.

Če vzorec zgodbe o Trdoglavu apliciramo na Vurberk, bi rekli, da se je Kresnikova sestra Vesina/Deva lahko rešila iz njegovega ujetništva le s skokom prek reke Drave, ki je

⁷⁴ Davorin Trstenjak je konec 19. stoletja omenil, da je od številnih tovrstnih zgodb iz svojega otroštva ohranil v spominu in zapisal samo nekatere.

⁷⁵ Inf. Janez Toplak, Vurberk 51.

⁷⁶ Jakob Kelemina, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, Znanstvena knjižnica, knj. 4, Celje 1930, str. 342–343 (št. 245/III).

⁷⁷ Josip Pajek, *Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev*, V Ljubljani 1884, str. 80.

⁷⁸ *Slovenske ljudske pesmi*, knj. 1, Ljubljana 1970, str. 126–130 (št. 21/1–6).

⁷⁹ Jože Koropec, *Poljskavska zemljiška gospodstva, Časopis za zgodovino in narodopisje* n.v.16 (1980), str. 44.

⁸⁰ Milko Kos, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo*, zv. 1, *Urbarji salzburške nadškofije*, Viri za zgodovino Slovencev, knj. 1, Ljubljana 1939, str. 104.

⁸¹ Andrej Pleterski, *Gab es bei den Südslawen Widerstand gegen Christianisierung?*, *Studia mythologica Slavica* 4 (2001), str. 39.

⁸² Matevž Ravnikar, *Poženčanove pravljice*. Zbrala Marija Stanonik, Radovljica 2005, str. 76 (št. 53).

⁸³ Milan Budimir, *Sa slovenskog Olimpa, Zbornik Filozofskog fakulteta*, Univerzitet u Beogradu 4 (1957), št. 1, str. 12.

nekoč tekla bližje grajskemu hribu kot v današnjem času (to sklepamo po mrtvem rečnem rokavu ob vznožju pobočja)⁸⁴. Doskočiti pa ne bi mogla na močvirno polje, saj je bilo prav tam bivališče njenega kačjega preganjalca, temveč na obronke gričev, ki so na drugi strani obrobjali nižavje. Tam pa leži tudi ptujskogorska cerkev, kjer na Sigismundovem oltarju, nastalem pred letom 1429, "čisto slučajno" odkrijemo v kolobar prepletenu kačo⁸⁵.

Tod blizu sta stali dve manjši utrdbi, imenovani Majdburg. Stari zapisi tega toponima so različni: *Maydburch* (leta 1227) in kasneje *Maidburg*, *Meidsburg*, ipd.⁸⁶. To bi lahko prevedli kot "Dekliški grad" ali "Mesto mladenke/device", po analogiji z *Meydenstein/Dívčí kamený* iz čeških Krkonošev (zapis iz leta 1346)⁸⁷. Na Češkem poznamo še grad *Maidštejn/Dívčí kámen* v okraju Český Krumlov⁸⁸ ob katerem se strmo skalnato pobočje spušča v reko Vltavo in od 14. stoletja dalje grad *Maidberg/Děvičky* na južnem Moravskem, prav tako blizu avstrijske meje⁸⁹.

Leta 1373 je bil štajerski Majdburg v posesti celjskih grofov, leta 1396 pa je postal graščak Ulrik Walsee, ki ga je leta 1400 zapustil svojemu varovancu Bernardu Ptujskemu. Leta 1440 so ga prevzeli ptujski dominikanci in minoriti in 1461 izključno minoriti. V utrjenem gradiču je še do začetka 16. stoletja prebival njihov oskrbnik. Zato po letu 1542 posestvo Majdburg nastopa le še z imenom Apače (iz *Abt*, opat) ali Valpoče (iz valpet?); s tem pa se je pomemben segment stare tradicije umaknil v pozabo. Po kasnejših plemiških lastnikih se je preimenovala tudi utrdba v (spodnji) Monsberg⁹⁰. Na danes že izginuli gradič se navezujejo domneve, da se je v njem skrivala Veronika Deseniška in da jo je tam leta 1428 zasačil Herman Celjski⁹¹, vendar to ni moglo vplivati na samo poimenovanje Majdburga, ki je, kot smo videli, dosti starejše.

Pravzaprav nam imen *Maydburch*, *Meidsburg* ipd., ni treba prevajati iz nemščine, saj imamo v neposredni bližini tudi slovensko in verjetno bolj prvotno ime *Devina*, ki označuje naselje ob istoimenskem potoku, ki se izliva v Polskavo pri Pragerskem. Devina (potok) je bila leta 1353 dokumentirana kot *Nyder Deweyn*, kasneje pa kot *Deben*, *Debyn*, *Debein* ipd. Naselje Devina omenjajo zapisi iz let 1444–48⁹². Tako se nam nasproti Vurberka na robu gričevja med Slovensko Bistrico (tam blizu je izvir Devine) in Ptujsko goro pojavljajo stari toponimi, ki spominjajo na mitično zgodbo o Devi.

Geografske mikrolokacije, ki se imenujejo Devin, Devič, Devin skok in podobno, so znane pri vseh slovanskih narodih in še ponekod drugod v Evropi, npr. v Avstriji in vzhodni Nemčiji. Mitološko sporočilo takšnih krajev je na vsem tem razsežnem teritoriju ve-

⁸⁴ Primerjaj geografsko karto J. J. Flexnerja s konca 17. stoletja v: Sašo Radovanovič, Karta sporne posesti ob Dravi med gosposščino Ravno polje in Vurberk iz leta 1690, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, n.v. 40 (2004), med stranema 64 in 65.

⁸⁵ Marijan Zadnikar, *Ptujska gora. Visoka pesem slovenske gotike*, Ljubljana 1992, str. 86–87.

⁸⁶ Pavle Blaznik, *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške*, 1. del (A–M), Maribor 1986, str. 463; Koropec, *Srednjeveški Vurberk*, str. 119; Stopar, str. 69.

⁸⁷ Ivana Šmejdová, *Malý slovník krkonošských názvů*, Praha 2001, str. 48.

⁸⁸ Tomáš Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2000, str. 350–351.

⁸⁹ Jan Klápště, *Proměna českých zemi ve středověku*, Edice Česká historie, sv. 15, Praha 2005, str. 263, 264.

⁹⁰ Matej Slekovec, Župnija sv. Lovreca na Dravskem polju. Krajepisno-zgodovinske črtice, V Mariboru 1885, str. 105, 107; Wladimir Levec, *Pettauer Studien. Untersuchungen zur älteren Flurverfassung, Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, Bd. 28, Wien 1898, str. 181–184.

⁹¹ Ivan Stopar, *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, Prva knjiga: Območje Maribora in Ptuja*, Ljubljana 1990, str. 144.

⁹² France Bezljaj, *Slovenska vodna imena*, 1. del (A–L), Ljubljana 1956, str. 131, Jože Koropec, Svet okoli Slovenske Bistrice do leta 1700, *Zbornik občine Slovenska Bistrica I.*, Slovenska Bistrica 1983, str. 144–145.

zано na zgodbe o devici ali mladi ženi, ki pred preganjalcem ali zasledovalci (demonom, zmajem, turškimi vojščaki) skoči s strme prepadne stene v nižino, kamor ji nihče ne more slediti. Njen skok – prek reke, kot v našem primeru, ali v vodo, kot npr. ponekod v makedonsko-bolgarski tradiciji – se lahko konča srečno, s preživetjem, ali nesrečno, s smrtjo. Ta motiv je bil uporabljen tudi v nekaterih krščanskih legendah, ko v vlogi skakalke nastopa svetnica. Tam, kjer doskoči (bodisi srečno ali nesrečno), privre iz zemlje studenec zdravilne vode, ki je še posebno dobrodelna za očesne bolezni⁹³.

Če sledimo našemu potoku Devina od izvira proti izlivu v potok Polskavo, naletimo na nekakšen "mikromodel" Devinega skoka. Ob njenem desnem bregu stoji razpotegnjeno naselje Devina, na levem bregu pa naselje Šentóvec, kar je dovolj zgovorna opozicija glede na to, da beseda *šent* pomeni "svetnik", pa tudi evfemistično "hudič"⁹⁴. Pogosto je bila to kletvica "šent", "šentaj", "šment", kar je pomenilo "zlomek", "presneti"⁹⁵. Izvir teh imen je skušal že leta 1859 pojasniti Davorin Trstenjak z naslednjo ljudsko zgodbico: "*Kraj rečice Devine v bistriški fari na Štajerskem so se svoje dni prepirali hudi duhovi zavoljo mlinarja, po katerega so prišli, ker se je preveč držal načela: "Vsakemu pol". Zlodej je pravil: moj je, Div je pravil: moj je. Ker se pa oba nista mogla zediniti, pride Šent z brega. V roki je imel sekiro in na eno nogo je šantal (šepal), zato se veli Šent. Vzdigne ostro sekiro in reče: Moj je, jaz ga bom sodil. Div in Zlodej sta ga hitro spustila. Še dandanašnji se imenuje mlin Zlodjev mlin, rečica pa Devina in breg Šentovec, kraju, kjer so se za mlinarja pipali (potegovali), pa rečejo Pipanje*"⁹⁶.

Zgornja pripoved temelji na splošno znanem ljudskem motivu o pohlepšem mlinarju, ki ga odpelje hudič. Podrobnosti pa je očitno dodal Trstenjak sam, ali pa jih ustrezno priredil. Bajnega bitja z imenom Div na Slovenskem ne poznamo, zato iz njega tudi ni mogoče izpeljati toponima Devina (po Trstenjaku *Divina*). Mitični Šent, šepavi stavec s sekiro, nam je sicer znan s Pohorja (spet po Trstenjakovem pričevanju) in z Gorenjske⁹⁷, vendar se bojimo, da na tem mestu nastopa zgolj kot priročno pojasnilo imena Šentovec. Zanimiva pa je omemba mlina. Staro ledinsko ime za ožino, skozi katero priteče potok Devina v ravnino, je bilo *Teufelsgraben* in tod je resnično obstajal tudi toponim Hudičev mlin⁹⁸. Ta mlin je dejansko lahko predstavljal simbolično oporišče slovanskega gromovniškega boga Peruna na meji s teritorijem podzemnega boga v podobi kače, Velesa. Opozicijo opazimo tudi v naravi: med naseljema Devina in Šentóvec si stojita nasproti močvirno nižavje in obrobje hribov, pri čemer je dolinski svet porasel s travniki in iglastimi gozdovi, na višjih legah pa prevladujejo vinogradi, njive in sadovnjaki⁹⁹.

Poreklo imena Šentóvec naj bi po današnji ljudski razlagi izviralo od Šentiljeve kapele (kapele svetega Elija, krščanske metamorfoze poganskega boga gromovnika), ki naj bi bila nekoč stala na tem kraju¹⁰⁰. Te kapele danes ni mogoče najti in je vprašanje, če je

⁹³ Šmitek 2004, str. 219–240.

⁹⁴ *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, knj. 4, Ljubljana 1985, str. 1059.

⁹⁵ Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana 1997, str. 631, 494 (gesli *šent* in *presnet*). Primerjaj tudi: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, knj. 4, Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Znanstveno-raziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik, Ljubljana 1985, str. 1059; Janez Trdina, *Zbrani spisi*, knj. 6, Janez Logar (ur.), Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, Ljubljana 1954, str. 11.

⁹⁶ Dav(orin) Terstenjak, Mythologične drobtine: O Šentu, *Slovenski glasnik* 1859, zv. 4, str. 50.

⁹⁷ Monika Kropelj, *Od Ajda do Zlatoroga. Slovenska bajeslovna bitja*, Celovec–Ljubljana–Dunaj 2008, str. 91.

⁹⁸ Jože Koropec, Svet okoli Slovenske Bistrice do leta 1700, *Zbornik občine Slovenska Bistrica I.*, Slovenska Bistrica 1983, str. 105.

⁹⁹ *Krajevni leksikon Slovenije*, knj. 4, Roman Savnik s sodelovanjem Franceta Planine (ur.), Ljubljana 1980, str. 534, 555.

¹⁰⁰ *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 555.

kdaj sploh obstajala. Zapisani pa sta beležki o kapeli svetega Ulrika iz leta 1402 in o cerkvi istega patrona iz leta 1586¹⁰¹. Tudi to cerkev je danes nemogoče locirati. Nad Šentóvcem stoji cerkev sv. Marjete (407 metrov), ki je bila prvič omenjena leta 1542 in kasneje barokizirana. V glavnem oltarju je baročna slika svete Marjete z zmajem, v stranskem Jurijevem oltarju pa je kasnejša slikarija, ki prikazuje svetnika, kako stoji na premaganem zmaju, na drugem bregu za njim pa stoji ženski lik (Marjeta?)¹⁰². Da je pri imenu Šentovec mogoča izpeljava iz nekega svetniškega imena kaže zapis iz leta 1402: *Sand Twlczperg*¹⁰³.

Še verjetneje pa je bil tedaj pri prevodu v nemščino "šent" zmotno interpretiran kot "sveti". Po nekaterih razlagah bi bil "šent" lahko (tako kot v Žumberku) tabuistično poimenovanje hudih duhov izhajajoče iz *sanctus*, "sveti"¹⁰⁴.

Ime potoka Polskave izhaja po Francetu Bezlaju še iz časa zgodnje slovanske naseljene faze, ki je dosegla naše kraje s severa ali severovzhoda. Na to bi morebiti lahko kazali ostanki staroslovanskega grobišča iz 8. ali 9. stoletja v Zgornjem Dupleku¹⁰⁵. Polskavo (prvič omenjeno leta 1207 kot *flumen Pulzcau*) bi lahko primerjali s staroruskim imenom mesta Pskov (*Рѡлсковѡ*). Ime Polskava izhaja iz indoevropske osnove *bhel-*, "beli"¹⁰⁶. Bela barva v slovanski mitologiji ponazarja nebesno božanstvo. Vprašanje je seveda, če so se Slovani v času poimenovanja naše pokrajine še zavedali izvirnega pomena in simbolike tega vodnega imena. To vprašanje je toliko bolj zanimivo, ker se Polskava združi s potomkom Devina, tako kot obstaja mitološka zveza »belega« Peruna in boginje Mokoš (sta zakonca, oba sta povezana z vodo: Perun z dežjem in Mokoš s talno vlago, posvečena pa sta jima tudi sosednja dneva v tednu, četrtek in petek). Medtem pa teče vzporedno z njima potok Črnc (potencialni Veles), ki se izliva severneje v Reko.

Dokaz svetosti vsakega svetega kraja so bili vizualni simboli: med najbolj znanimi v Evropi so odtisi stopal arhangelja Mihaela na Monte Garganu, ki segajo še v čas zgodnjega krščanstva. V našem okolju so na prepadni skali pri Šmartnem na Pohorju vidne "Kristusove stopinje", poleg njih pa po nekaterih razlagah še kraj, kjer je počivala Božja mati¹⁰⁷. Vse to kaže na neko staro kultno lokacijo, verjetno povezano tudi z Devino in Šentovcem spodaj v dolini.

Omeniti kaže še ljudsko izročilo o "nečloveškem gospodu" z bližnjega gradu Hrastovca, ki bi ga bilo po mnenju Jakoba Kelemine mogoče povezati s tradicijo o vurberskem Kresniku. Grajski gospodar je bil "nečloveški" že po svojem ravnanju s podložniki, še bolj pa zato, ker mu pripoved pripisuje, da je pred smrtjo počrnel in dobil živalsko podobo. Iz ust sta mu zrasla dva velika čekana kakor divjemu merjascu. Njegovo rjovenje se je slišalo vse do Drave, torej tudi do samega Vurberka. Med pogrebom so ga zli duhovi sredi silnega viharja odnesli iz krste¹⁰⁸. Domačini so še dolgo zatem vedeli pokazati črno liso

¹⁰¹ Jože Koropec, Svet okoli Slovenske Bistrice do leta 1700, *Zbornik občine Slovenska Bistrica I.*, Slovenska Bistrica 1983, str. 115, 146.

¹⁰² Krajevni leksikon Slovenije, str. 548.

¹⁰³ Jože Koropec, Svet okoli Slovenske Bistrice do leta 1700, *Zbornik občine Slovenska Bistrica I.*, Slovenska Bistrica 1983, str. 144.

¹⁰⁴ France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, četrta knjiga (Š-Ž), Ljubljana 2005, str. 32 (geslo šent II).

¹⁰⁵ Slavko Ciglencečki, Timotej Knific, Staroslovansko grobišče v Zgornjem Dupleku, *Arheološki vestnik* 30 (1979), str. 473–488.

¹⁰⁶ France Bezljaj, Trdi orehi slovenskega imenoslovja, v: France Bezljaj, *Zbrani jezikoslovni spisi I*, Metka Furlan (ur.), Ljubljana 2003, str. 636.

¹⁰⁷ Inf. Franc Ačko, Frajhajm 99. Omenjeno "sveto mesto" leži na pobočju pod njegovo hišo.

¹⁰⁸ Josip Pajek, *Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev*, V Ljubljani 1884, str. 184; Jakob Kelemina, Nove duplebske študije, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 21 (1926), št. 254 (Hrastovski gospod). Varianto te zgodbe

na zahodnem grajskem zidu, kjer naj bi bil hudič odnesel grofa s seboj. Te temne pege na noben način ni bilo mogoče prebeliti¹⁰⁹. Glava takšnega divjega bitja z izbuljenimi očmi in odprtim žrelom je vklesana na vhodnem grajskem portalu, ki nosi letnico 1616. Nekatere podrobnosti te zgodbe resnično spominjajo na vurberškega Kresnika, zlasti metamorfoza v temno živalsko obličje (veper), povezava z neurjem in potovanje po zraku. Tako kot grad v Račah naj bi bil tudi Hrastovec po nekaterih ljudskih pripovedih pod zemljo povezan z Vurberkom. Grad izvira izpred leta 1227, zgodovinska dejstva pa pričajo, da je imel dolgo iste fevdalne gospodarje kot Vurberk¹¹⁰.

Na tem mestu smo na kratko našli nekatere najbolj znane ljudske pripovedi o Vurberku in njegovi bližnji okolici, da bi pokazali, kako izjemno bogato folklorno snovanje (edinstveno na vsem slovenskem ozemlju!) se je spletlo prav okoli tega kraja. Težko je reči, če je k temu kaj pripomoglo dejstvo, da je provansalska trubadurska lirika prav prek spodnje Štajerske in Podonavja pronicala v osrednje nemške dežele¹¹¹. Spomnimo se le, da je tod v 13. stoletju potoval viteški pesnik Wolfram von Eschenbach, ki je v svojem *Parzivalu* (498.20-25) opisal značilnosti dežele, med drugim tudi potok Grajeno, ki teče od Vurberka proti Ptuju in se tam izliva v "zlatonosno Dravo". Za tem stoji misel, da naj bi trubadurska lirika "izvirala iz pokristjanjenih poganskih praznovanj pomladi, obnavljanja narave in življenja"¹¹². Žal odnos ljudske in plemiške ustvarjalnosti na našem ozemlju še ni dobro pojasnjen, s tem pa tudi ne mehanizem prehajanj iz ene forme v drugo (glej npr. motiv Pegama in Lambergarja v slovenskih ljudskih pesmih in v likovni umetnosti).

Vurberk stoji na eni od ključnih točk v pokrajini, ki zaznamujejo mejo. Takšnim mejam (naravnim ali zemljiškim, ki so se običajno prekrivale) je človek pripisoval mitske in magične lastnosti. Meja je pomenila prekinitev enovitosti prostora in nevarnost preskoka v drugo prostorsko-časovno dimenzijo. Tako je Vurberk s svojim gradom predstavljal izhodišče, na katero so se navezovale ljudske pripovedi iz številnih okoliških krajev. Topografska situacija je bila v tem primeru podobna mitski imaginaciji: »če je pošast kot temelj svetá njegov popek, se popek očitno nahaja na periferiji«¹¹³. Na isti način so bile zgodbe, ki so tako ali drugače povezane z Vurberkom, locirane na širokem obodu obdajajoče pokrajine.

je zapisal tudi Ožbalt Ilaunig v zgodovinski povesti *Črni križ pri Hrastovcu*, Maribor 1928 (ponatis, Lenart 1988, str. 54).

¹⁰⁹G.J., Narodne pravljice o hrastovskem gradu, *Slovenski Gospodar* 32 (1898), št. 3, str. 2.

¹¹⁰Jože Koropec, Srednjeveški Hrastovec, *Časopis za zgodovino in narodopisje* n.v. 9 (1973), str. 47.

¹¹¹Carl von Krauss, *Deutsche Liederdichter des 13. Jahrhunderts*, Tübingen 1952, cit. po: Anton Janko in Nikolaus Henkel, *Nemški viteški liriki s slovenskih tal*, Ljubljana 1997, str. 12.

¹¹²Miha Pintarič, *Trubadurji*, Ljubljana 2001, str. 105.

¹¹³Izar Lunaček, *Vrnitev ciklizma in popularna kultura*, Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za filozofijo, Ljubljana 2008, str. 204.

Dragonseed: The Topography of the Slovene Lore of Kresnik

Zmago Šmitek

The article explores the ways in which the memory of Kresnik, a Slovene mythic hero, has been embedded in the countryside around the Vurberk castle in the Štajersko area, and how far it extends. By looking at the topography of the area and by taking into account all older sources on Kresnik it is possible to analytically examine 19th – century records on this tradition as well as some later interpretations. An analysis of related toponyms represented and important criterion in this process.

The castle of Vurberk is situated on an impressive location that represents a natural boundary in the surrounding landscape (the stream of the Drava, the edge of Dravsko Polje, and Slovenske Gorice). Since people often believed that boundaries of any kind denoted dwelling places of mythical beings and magical forces it is not surprising that a wealth of narrative lore has been created in this locale. Although concentrated in a relatively small area, this lore is extremely varied and compact.

In view of previous findings it is no longer possible to question the existence of authentic tradition on the Kresnik of Vurberk; certain toponyms may also confirm the memory of his brother Trot and of another, although female, character (possibly Deva). The name Trot supposedly forms the nucleus of the name of the Czech town Trutnov and of the Trutina River featured in Serbian folk songs; it also appears in similar Russian toponyms. According to Jakob Kelemina the toponym Trotkova, situated in Štajersko, has its origin in the Slavic settlement of Dudleb ethnic group, which supposedly explains the link between Slovene Štajersko and Czech and Serbian (Srem) territories. Of considerable interest is also the similarity between the name Kresnik of Vurberk and Kres, a Serbian hero from Srem; it is believed that the former fought with dragons and demons and the latter with the Tatar invaders. All of the above opens up new possibilities for further research of the myth about Kresnik.